

## Ermeni soykırımı, Yahudiler ve Türkiye'nin kirli çamaşırları

AYŞE GÜNAYSU

Rıfat Bali yeni bir kitap yazdı. *Devlet'in Örnek Yurttaşları – Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri 1950-2003*, (bundan sonra kısaca "Örnek Yurttaşlar"). Aslında bu kitap Bali'nin ilk baskısı İletişim Yayınları tarafından 1999 yılında yayımlanan, bugüne kadar 7 baskı yapan *Bir Türkleştirme Serüveni – Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri, 1923-1945*<sup>1</sup> kitabının devamı niteliğinde. Yani artık elimizde, bir çeşit nehir roman gibi Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren iki binli yıllara kadar Türkiyeli Yahudilerin oldukça ayrıntılı bir varoluş tarihi var. Nehir roman gibi dedim, her iki kitap da, ülkenin yakın tarihine ait büyük resmin yanı sıra insan öykülerini, günün sosyal atmosferini, döne-

min sıcak gündemlerini, bu konuda kim hangi gazete-de ne demiş, hangi karikatürlerle nasıl mizah konusu yapılmış, bunların hepsini içeren bir mikro tarih örneği de sunduğu için, bir roman gibi sürükleyici ve kendini okutucu. Ve, en önemlisi, gayrimüslimlerin Türki-

ye'deki yaşamı konusunda hiçbir yakın tarih araştırmasında benzerine rastlamadığım kadar öğretici. Bu iki kitabı okumadan genelde gayrimüslimlerin, özelde Yahudilerin bu memlekette ne yaşadığının gerçekten anlaşılamayacağını gönül rahatlığıyla söyleyebilirim.

*Örnek Yurttaşlar*'ın en önemli özelliklerinden birisi, özellikle son yıllarda Avrupa Birliği yolunda "azınlık hakları"nın Türkiye gündemine girmesiyle birlikte sayıları artan gayrimüslimlerin Türkiye tarihine ilişkin kitaplar içinde şimdiye kadar rastlamadığım zenginlikte bir arşiv malzemesine dayanması. Gelişmeler ve yaşananlar, neredeyse sıfır yorumla, yalnızca arşiv belgelerine, kayıtlara, ilk elden tanıklıklara dayandırılarak aktarılıyor. Geniş arşiv yelpazesi, ABD'de American Jewish Committee, National Archives and Records Administration (Amerikan Ulusal Arşivleri), United States Holocaust Memorial Museum arşivlerinden

RIFAT N. BALI

**Devletin Örnek  
Yurttaşları -  
Cumhuriyet Yıllarında  
Türkiye Yahudileri  
1950-2003**

Kitabevi, İstanbul 2009

<sup>1</sup> Rıfat N. Bali, *Cumhuriyet yıllarında Türkiye Yahudileri – Bir Türkleştirme Serüveni (1923-1945)*, İletişim Yayınları, 1. Baskı İstanbul 1999.

Kudüs'teki İsrail Devlet Arşivi'ne, Merkezi Siyonist Arşivleri'ne, Tel Aviv'deki İtahdut Yotsei Turkia be-İsrail (İsrail'deki Türkiyeli Yahudiler Birliği) arşivine, kişisel arşivlere ve hatta İstanbul'daki Manajans Thompson şirketinin özel arşivine kadar uzanıyor. Arşivler dışında yararlanılan İngilizce, Türkçe, İbranice sayısız kitap, makale ve tez, günlük ve süreli basın taramaları, kişisel görüşmeler, anlatılan her şeyin somut kanıtlara dayandığının gösteriyor.

Birinci kitap, *Bir Türkleştirme Serüveni*, birçok bakımdan bir "ilk"ti de, ikinci kitap, *Örnek Yurttaşlar*, Türkiye'nin Ermeni soykırımının tanınması çabalarıyla mücadelede kendi Yahudi yurttaşlarını kullanmak için nasıl bir baskı mekanizması kurduğunu olanca açıklığıyla, belgeleriyle, tanıklarla ortalığa serdiği için düpedüz bir milad olarak bu memleketin yayıncılık tarihine geçmiş durumda. Milad diyorum, çünkü, bu kitap bundan sonraki tartışmalar için yeni bir hareket noktası sunuyor ve deyim yerindeyse oyunun kurallarını değiştiriyor. Çünkü artık bu kitaptan sonra Yahudi kuruluşlarının Ermenilere karşı Türkiye'nin yanında yer alması konusu, Türkiye'de Rifat Bali'nin deyişiyle "müesses nizam"ın çevirdiği dolaplar dikkate alınmadan tartışılmayacak. Ve çünkü kitabın sunduğu veriler, bir gerçeği bütün açıklığıyla, hem de okuyana mahcupiyet ve derin bir acı duyurarak belgesiyle, kanıtıyla sergiliyor: Yetkilisiyle, yetkisiziyle, basınıyla, kanat önderleriyle sistemin bütün öğeleri el ele vermişlerdir ve Türkiye Yahudi toplumunun önde gelen şahsiyetlerini, dinî önderlerini, şantaj, tehdit, aba altından sopa göstermelerle devletin sözcüleri, fahri temsilcileri haline getirmişlerdir.

Mekanizma o kadar sistemli bir şekilde kurulu-  
yor ve çalıştırılıyor ki, Tel-Aviv'de düzenlenecek bir konferansa Ermeni araştırmacıların da katılacağı mı öğrenildi (1982), Washington'da kuruluş çalışmaları süren Holokost Anıt-Müzesi'ne Ermeni soykırımının dahil edileceği mi duyuldu (1987), İsrail'de bir televizyon kanalının bir Ermeni soykırımını belgeseli yayımlayacağı mı haber alındı (1978 ve 1990), ABD Temsilciler Meclisi'nde çeşitli ta-

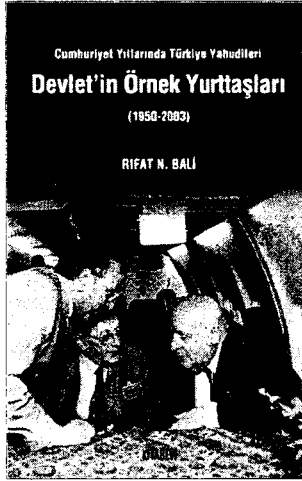
rihlerde soykırımla ilgili karar tasarıları mı gündeme geliyor, derhal Türk Dışişleri'nin girişimi, politika üreticilerin temasları ve de basının desteğiyle, Türkiyeli Yahudi liderler, onların aracılığıyla ABD'deki Yahudi kuruluşlar seferber ediliyor, askeri, stratejik, lojistik ihtiyaçları nedeniyle Türkiye'ye önem veren İsrail yardıma çağırılıyor. Ve Türkiye her defasında söz konusu Ermeni girişimini engellemeyi başarıyor.

#### AMA ÖNCE ARKA PLAN

Türkiye Yahudi toplumu önderlerinin, onlar aracılığıyla ABD Yahudi kuruluşlarının, genel olarak "Türkiye aleyhtarı kampanyalara", özel olarak da Ermeni soykırımı "iddiaları"na karşı aktif bir şekilde kullanılması sürecinin ilk belirtileri 1974'te Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Kıbrıs müdahalesi ve işgali üzerine Türkiye'ye uluslararası arenada yükselen itirazlarla başgösteriyor ve 2000'lerde devam ediyor.

Bu sürecin bir de, tabii, arka planı ve arka planın çeşitli katmanları var. Birincisi sürekli "marjinal" görüldüğü için hoşgörüle karşılanmış ve tepki gösterilmemiş azgın, ölümcül, açıkça şiddete çağrı yapan bir anti-semitizm. İkincisi, devletin Yahudilere eşit yurttaşlar değil, bir rehine olarak görmesi ve öyle davranması, genel olarak kamuoyunun da bu algıyı içselleştirmiş olması. Üçüncüsü, kendini sistem muhalifi olarak tanımlayanların da büyük çoğunluğunun bu iki olguya tümüyle ilgisiz ve tepkisiz kalması, yer yer de, sıradanlaşmış, içselleştirilmiş anti-semitik stereotiplerle beslenmenin bir sonucu olarak, dolaylı/dolaysız destek vermesi.

Tarih 21 Ağustos 1969. Akli dengesi bozuk bir Avustralyalı Hıristiyan turist, Kudüs'te Müslümanların kutsal mekânı Mescid-i Aksa'yı kundaklar. Arap ülkelerinde bu olay Yahudiler tarafından düzenlenmiş bir saldırı olarak yansıtılınca Türkiye'de Müslümanlar ayağa kalkar. Yahudilere karşı nefret çığrından çıkar. Protesto gösterileri, Davud yıldızı yakmalar, sinagogların kapılarına siyah çelenkler bırakmalar eşliğinde "Mescid-Aksa ve Yahudi'ye Lanet Haftası" ilan edilir.



Sayırsız Yahudi düşmanı yazı arasında, mesela, bugün Milli Gazete'nin köşe yazarlarından Mehmed Şevket Eyyi'nin o dönemde yayımlanmakta olduğu *Bugün* gazetesinin 3 Eylül 1969 tarihli sayısında Şule Yüksel Şenler, *Yahudiye Ölüm*" başlıklı bir yazı yazar ve şöyle sözler sarfeder:

"Ve, İzmir'de Yunan'ı denize döken bu şur ve iman, güveniyoruz ki çok geçmeden hain Yahudi'nin de sırtını tuşa getirip, şiş göbeğinin çatlamasına ve geberik cesetlerinin köpek balıklarına yem haline gelmesine vesile olacaktır. ... Aziz Müslüman Türk milleti! ... bu din, mukaddesat ve millet düşmanı hain Yahudi'ye güzel yurdunda hayat hakkı tanıma! ... Ondan alış veriş etme... Satan Türk olsa bile atik davranıp, onun canını cehenneme göndereceksin." (s.169)

Milli Türk Talebe Birliğı Başkanı Burhanettin Kayhan aynı günlerde şöyle konuşmaktadır:

"Yahudiler yalnız İslâm aleminin değil, bütün dünyanın baş belâsıdır. (...) Şunu kati olarak bilmek lazımdır ki; Yahudi'ye verilen her kuruş Türk milletine sıkılan bir kurşundur. Müslüman Türk milletine, Türk Yüksek Tahsil gençliğı olarak şunu söylemek isteriz: Seni sömüren bütün gayrimüslimlere ebedi boykot etmeli, onlarla alışverişi tamamen kesmelisin. (...) Çünkü Türkiye'de mevcutları 36 bin civarında Yahudilerle Türk milleti topyekun ticaretini keserse, bu onları ölüme mahkum etmek demektir. Ki milliyetçiliğın, vatanseverliğın icabı da budur." (s.164)

Mescid-i Aksa olayı ile Yahudilerin Türkleri sömürdüğü, dolandırdığı, paralarını İsrail'e kaçırdığına ilişkin bitmez tükenmez, köşe yazarlarının öfke nöbetlerine, Yahudi esnaf ve tüccarı boykot kampanyalarına neden olan tema iç içe geçmiştir. Türkiye Hahambaşılığı'na ve İstanbul'un önde gelen Yahudi tüccarlarına Yahudilerin Türkiye'yi en kısa zamanda terk etmemeleri halinde hayatlarının tehlikeye gireceğı yazılı tehdit mektupları gönderilir, Yahudi esnaf ve tüccarlara ait mağazaların önlerine Yahudileri boykota çağırın afişler yapıştırılır. Protesto gösterisinde MTTB'li gençler İstiklal Caddesinde "*Kahrolsun Yahudiler*", "*Kahrolsun Siyonistler*", "*Yahudi ile alışveriş yapan dinsizdir*", "*Yahudileri boykot edelim*" sloganları atmaktadır. (s.167) Bunların İstanbullu Yahudiler üzerinde nasıl bir etki bıraktığını anlayabilmek için, *Şalom* gazetesinin okurlarına, her türlü gösterişten sa-

kınmalarını, mevsimin yaz olmasından dolayı vapurlarda ve kahvelerde dikkate çekmemek ve tepki yaratmamak için yüksek sesle konuşmalarını tavsiye etmesine bakmak yeter (s.167).

Hahambaşı David Asseo bu şiddet atmosferini yatıştırmak için *Günaydın* gazetesine verdiği ve bütün dinlerden insanları "anlayış, saygı ve müteakabil sevgi"ye çağırıldığı demecini, "*Biz vatanımızı seviyoruz. Beş yüz yıldan beri vatanımızı Türkiye'de yaşıyoruz. Bizim bir kötülüğümüz oldu mu, sorarım size*" sözleriyle bitirmiştir. Ancak bu demeç öfkeyi daha da artırır ve MTTB söylenen sözleri "*Hahambaşının küstahlığı*" olarak ilan eder (s.171-172).

Örneğın Mehmet Şevket Eyyi, 9 Ocak 1970 tarihli *Bugün* gazetesinde yayımlanan "Dolandırıcı Yahudiler" başlıklı yazısında şöyle şeyler yazar:

"Bu memlekette dolandırıcılığın, kaçakçılığın, düzenbazlığın en âlâsını hep Yahudiler yapar. ... Rüşvet Yahudinin kanunudur. ... [Yahudilere paralarını kaptırdığı söylenen Müslümanlar için] Madem ki o hain Yahudilerle ticari münasebetler kurup dininize ve ümmetinize ihanet ettiniz, cezanızı çekin. Yahudiyle iş yapmanın cezası kazık yemektir, dolandırılmaktır." (s.134)

Yahudi'ye nefretin her zaman bir gerekçesi vardır. İsrail 1978'de Lübnan'daki FKÖ mevzilerine saldırdığında Ankara'da Hacı Bayram Camii'nde vaaz veren bir imamın sözleri basına şöyle yansır:

"Ey cemaat... Allah'ın en kötü mahluku domuz mudur sanırsınız? Öyle sanıyorsanız aldanırsınız. Ben söyleyeyim: Allah'ın en kötü mahluku Yahudi'dir. Yahudi'nin kökü yeryüzünden kazınmadıkça beşeriyet rahat yüzü göremeyecektir." (s.190)

Çeşitli tarihlerde Hahambaşılık, hakaretler ağza alınmaz, tehditler boş verilemez duruma geldiğinde yetkililere başvurur. Bu tehditlerin önünün alınmasını ister. Verilen yanıtlar, çeşitli hükümetler döneminde hep aynıdır: Bunlar marjinal seslerdir. Toplum üzerinde bir etkisi yoktur. Hem Türkiye'de düşünce özgürlüğü vardır!

#### MARJINALER BÖYLE DE "ANA AKIM" NASIL?

Evrensel hukuk ilkelerine göre birer suç teşkil eden bu nefret söyleminin failleri, yetkililer ve ço-

ğu kişi tarafından marjinal olarak sunuladursun, marjinal olmayan, ana akım medyanın kamuoyu oluşturucuları, sokaktaki vatandaşın hemen tamamının samimiyetle paylaştığı “Yahudilere kucak açan Türkiye” imgesini sürekli işleyerek, nefret söyleminin değirmenine su taşımaktadır.

Hiçbir kültüre sığmayan, ister Doğu, ister Batı, ister kentli, ister kırsal, bütün kültürlerde ayıplanan bir şey, geçmişteki “iyilikler”in başa kakılması, karşılığında minnet ve minnetin gereğinin yerine getirilmesi talebi, Türkiye’de en yetkili ağızlarından, en saygın kanaat önderlerine kadar, hiç utanmadan, hiç sıkılmadan aralıksız tekrarlanır. Söylenen şey şudur: Türkiye ve Türkler 1492’de İspanya’dan “kovulan” Yahudilere büyük bir alenenaphıkla kucak açmıştır. Bununla kalmamış, 2. Dünya Savaşı yıllarında (ve öncesinde) Alman Yahudisi akademisyenler ve bilim insanları için güvenli bir sığınak olmuştur.<sup>2</sup>

Öyle ki, Yahudilerden bir şey mi bekleniyor, mesela İsrail’in politikalarına karşı çıkmaya mı davet ediliyor ya da ABD’de Temsilciler Meclisi’ne gelen Ermeni soykırımı karar tasarısının kabul edilmemesi için çalışarak Türkiye’ye sadakatlerinin kanıtlanması mı bekleniyor, hemen aynı tema, nere-

2 Nazi Almanyası’ndan kaçan Yahudilere “kucak açıldığı” da, bizim Türklerin pek sevdiği bir mitten ibarettir. Atatürk’ün özel emriyle sağlanan sınırlı sayıda istisna bu gerçeği değiştirmez. Rifat Bali’nin *Bir Türkleştirme Serüveni* kitabının okurları hatırlayacaklardır. 1938’de Naziler iktidara yürüdüğünde ve Yahudi yardım kuruluşlarından Türkiye’nin Yahudilere kapılarını açması için talepler gelmeye başladığında Başbakan Refik Saydam’ın yanıtı, “... başka memleketlerde tazyike uğrayan Yahudileri ne kütle halinde ne de fert fert memleketimize kabul etmeyeceğiz” olmuş, Türk hükümeti yurtdışındaki konsolosluklarına, Türkiye’ye giriş vizesi talep eden Alman, İtalyan, Romen ve Macar pasaportlarına sahip Yahudilere vize verilmemesi talimatını vermişti (s.331-342). 600 Çekoslovak Yahudisini taşıyan Parita 9 Ağustos 1939’da İzmir limanına geldiğinde, suyu, yiyeceği ve kömürü kalmamış geminin yolcuları İzmir liman yetkilileri tarafından limandan ayrılmak zorunda bırakıldığında hükümetin sesi *Ulus* gazetesi bu haberi “Serseri Yahudiler nihayet İzmir’den hareket ettiler” başlığıyla vermişti (s.343-344). 15 Aralık 1941 günü, harap haldeki Struma gemisi, Filistin’e gitmek isteyen 780 Romanyalı aç, sussuz, hasta Yahudi, 68 gün boyunca Sarayburnu açıklarında karaya ayak basmalarına izin verilmeden bekletilmişler, sonunda 23 Şubat 1942 günü hükümet talimatıyla Struma Karadeniz’e çekilmiş, motorsuz olarak denizin ortasında bırakılmış, gemi ertesi sabah Şile açıklarında bir Sovyet denizaltısından atıldığı tahmin edilen bir torpidoyla infilak ederek batmış, 780 kişiden sadece bir kişi kurtulmuştu (s.346-362).

deyse aynı sözlerle hem resmî, hem de sivil ağızlardan tekrar edilir ve minnet duygularının ve memlekete sadakatlerinin bir kez daha kanıtlanması istenir. Türkiyeli Yahudiler sürekli olarak hiç bitmeyen, hiçbir zaman ödenemeyecek, çünkü hiçbir ödemeye hesaptan düşülemeyecek bir borcu ödemeye zorlanmaktadır.

Örneğin yıl 1978. Washington’da kuruluş hazırlıkları süren Holokost Anıt-Müzesine 20. yüzyılın ilk soykırımı olarak Ermeni soykırımının da dahil edilmesine karar verilmiştir. Türkiye’de kıyamet kopar. Türkiye’de liberal, demokrat basının simgesi olarak bilinen Milliyet gazetesinde Melih Aşık, 20 Aralık 1987’de koroya katılarak şöyle yazacaktır:

“Halen önemli bir olayın 500’üncü yılını kutlamak amacıyla hazırlık yapıyor. Nedir bu önemli olay? Bu olay, İspanya’dan 1492 yılında kovulan Musevilerin, Osmanlı İmparatorluğu tarafından kabul edilmesi olayıdır. ... Bizim Museviler o Musevilerdir. ... Osmanlıların Musevilere kanat germesi bir olayla bitmiyor. ... Bir çarpıcı örneği de, 1930’larda yaşıyoruz. Nazi zulmünden kaçan Yahudi asıllı bilim adamlarına ilk kapıyı açan ülkelerden biri Türkiye oluyor. Onları yıllarca el üstünde tutuyoruz. Ve şimdi o Yahudiler Soykırım Müzesi’nin köşesinde bizi soykırımcı olarak takdime hazırlanıyor. Bu davranışı ‘tarihi nankörlük ve ayplar’ müzesine yerleştirmek gerek önce...” (s.325)

Burada ibret verici olan, Melih Aşık’ın okurlarının ırkçılık/ayrımcılık/ilkel milliyetçiliğe karşı refleksizliğinden bu kadar emin olması, dolayısıyla bu kadar rahat olması. Bu kadar rahattır, çünkü Holokost Anıt-Müzesi Konseyi’ndeki Yahudi üye ile 500 yıl önce Osmanlı’nın kucak açtığı Yahudiyi bir ve aynı kişi olarak görmek, bugünün Türkiye’sinin Yahudi yurttaşlarından da bunun diyetini ödemesini beklemek, bu özümsevenip içselleştirilmiş ırkçılık, *Milliyet* okurlarını, değil tepki duymak rahatsız bile etmeyecektir. Çünkü Melih Aşık’ın mantığı, Türkiye’deki kamuoyunun ezici çoğunluğunun da aynen benimsediği mantıktır.

1983 yılında *Dört Dilde Ermeni Terörü* (And Kartpostal ve Yayınları) kitabını yayımlayan, iki binli yıllarda ise hümanizan bir çizgide Ermeni “açılımı”nın savunucularından olan Mehmet Ali Birand da, 29 Aralık 1987 tarihli *Milliyet*’te, ay-

nı olayla ilgili olarak, Türkiyeli Yahudileri alenen "göreve" çağırılmaktadır:

"Herhalde Museviler, kendi ırklarının uğradığı soykırım ile hiçbir ilgisi olmayan 'Ermeni-Türk çatışmalarını' bu anıta almakla neler kaybedeceklerini herkesten iyi biliyorlardır. ... Bu konu

Türkiye için öylesine önemli ki, Musevi asıllı vatandaşlarımıza da şon derece büyük bir görev düşüyor. ... Musevi vatandaşlarımız, ABD Musevi lobisine her istediklerini yaptıramazlar ancak, etkinliklerini kullanarak son derece önemli 'uyarı' görevini yerine getirebilirler. Onların yanlış bir adım atmalarını önleyebilirler. Hele, İspanyol engizisyonundan kaçan Musevilerin, Osmanlı İmparatorluğu'nun kollarını açıp İstanbul ve Selanik'e yerleştirilmelerinin '500'üncü yıldönümü' yakında törenlerle kutlamaya hazırlanan Musevi vatandaşlarımız için her şeyden önce bu kampanyayı başlatmaları çok daha anlamlı olmaz mı? Her Türk vatandaşından bunu beklemek hakkımız sayılmaz mı?" (s.326)

Aynı anda Türkiyeli yetkililer ABD hükümeti ve Amerikan Senatosu'na baskı yapmaktadırlar. Bu gelişmelere ilişkin, Holokost Anıt-Müzesi'nde Ermeni soykırımı kurbanlarına yer verilmesi görüşünü savunan Prof. Yehuda Bauer'in Anıt-Müze arşivinde bulunan tanıklığı şöyle:

"Son iki yıl zarfında Türkiye'nin Kudüs'teki Dışişleri Bakanlığı temsilcisi, Türkiye'nin Londra Büyükelçiliği, İsrail Dışişleri Bakanlığı temsilcileri ve İstanbul Yahudi cemaatinin (bir keresinde bir Washington Yahudi cemaati mensubunun) doğrudan baskısına maruz kaldım. Bu tarafların ABD hükümeti ve onun vasıtasıyla Amerikan Senatosu üzerindeki baskıları artık kamuya mal olmuş bilgilerdir. ... İstanbul'daki Yahudi cemaati, hükümetinin baskısıyla, hepimizce malum olan otorite karşısında eğilmek zorunda kalan Yahudi cemaatlerinin davranış tarzının çok hazin bir [diğer] örneğini vermektedir." (s.332)

Kısacası Mehmet Ali Birand ve Melih Aşık (ve kuşkusuz basının diğer birçok kalemi) Türk yetkililerle tam bir koordinasyon içinde çalışmaktadırlar.

Sürekli hatırlatılan minnet borcu ve bu borcun hiç bitmeyecek bir şekilde tahsili peşinde olanların talepleri istenen sonuca ulaşır. Minnet borcu duygusu Türkiyeli Yahudilerin kimliğinin ayrılmaz bir parçasını oluşturur ve yakın tarihin her

döneminde bir şekilde sorgulandıkları zaman bunu defalarca ifade ederek muhataplarını yeniden ve yeniden temin etmek için elinden geleni yaparlar. Bunun çok örneği var. Yalnızca birinden söz edelim: Hahambaşı Rafael Saban, 1960 darbesinin hemen sonrasında İstanbul Valisi tuğgeneral Refik Tulga'yı ziyaret ederek Türkiyeli Yahudilerin yeni rejime bağlılığını dile getirir, bunun karşılığında askerî rejim altında hiçbir Yahudinin zarar görmeyeceği sözünü alır. Devlete alyans bağışısı kampası sırasında Hazine'ye manevi değeri yüksek, altın bir dinî takıyı bağışladığı için yurtdışındaki bir Yahudinin Refik Tulga'ya gönderdiği ve Hahambaşılığı eleştirdiği mektuba yanıt olarak Hahambaşısı, borçluluklarını kabul edecek ve aynen devletin söylemini tekrarlayacaktır:

"Türk Yahudileri, hatırlatmak isterim, Türk milletine olan manevi borçlarının çok farkındadır. Türk Yahudileri Avrupa'nın her yerinde zulme uğrarken Türkiye'nin 15. yüzyılda İspanyol engizisyonundan kaçan atalarını kabul ederek, onlara din hürriyeti tanıyarak dünyaya bir hoşgörü ve insanlık dersi verdiğini hatırlamaktadırlar." (s. 84)

#### YALANLANAN TEHDİTLER

Bu arada Ermeni soykırımının tanınması doğrultusundaki Ermeni kampanyalarına karşı gerek ABD, gerek İsrail'de müttefik kazanma çabalarına yetkililerinin kimi zaman örtük, kimi zaman daha açık tehditleri de eşlik etmektedir. Her defasında aynı şablon tekrarlanır: Söz konusu girişim (Temsilciler Meclisi'ne sunulan Ermeni soykırımı konusundaki tasarılar, İsrail'de Ermeni ve Yahudi soykırımlarına ilişkin bir konferansa Ermeni bir konuşmacının katılması ve benzerleri) Türkiye'deki Yahudilerin güvenliği açısından "iyi olmayacak"tır. Bu tehditler bir şekilde basına yansıdığı zaman ise, derhal yalanlama yoluna gidilir. Ama Bali, arşivlerden tehditleri doğrulayan ilk elden tanıklıklar sunduğundan iplik artık pazara çıkmıştır.

Bu türden tehditlere 672 sayfalık kitapta verilen örneklerden sadece birkaçına bakalım. Yine bu Holokost Anıt-Müze krizi sırasında müze konseyinin direktörü Monroe Freedman, 1981 yılında konuyla ilgili görüşmeler sırasında Washington Büyükelçiliği müşaviri Mithat Balkan'ın kendisine

“Ermeni meselesi”nin Anıt-Müze daimi sergisine dahil edilmesi halinde “Türk Yahudilerinin güvenliklerinin tehlikeye gireceği”ni söylediğini aktarır. Freedman’ın bu sözleri basında yer alınca Balkan derhal “iddia”yı reddeder. 1983 yılının Haziran ayında Türk görüşünün Müze konseyi üyelerine anlatılması amacıyla düzenlenen toplantı sonrasındaki yemek sırasında tanıklar, zamanın Washington Büyükelçisi Şükrü Elekdağ’ın şu sözlerini aktarıyorlar:

“Sizin Holokost Müzesi’nde Ermenilerden bu kadar fazla söz edildiği takdirde Türkiye’deki Yahudiler için kötü olacaktır. Aynı zamanda İran’dan gelen Yahudi mülteciler için de biliyorsunuz pasaportları olmasa bile topraklarımıza geçmelerine izin veriyoruz. Bu tamamen durabilir.” (s.284)

1985’te, 24 Nisan’ın “İnsanlık Dışı Davranışları Milli Anma Günü” olarak ilan edilmesi için ABD Kongresi’ne sunulan karar tasarısının İç Tüzük Komisyonu’nda kabul edilmesi üzerine Dışişleri Bakanlığı, Türkiye Hahambaşılığı’ndan Amerikalı soydaşlarını etkilemeye çalışmasını “rica” eder. Benzer bir şekilde Ermeni tarihçi Prof. Richard Hovanissian’ın Los Angeles Büyükşehir Yahudi Federasyonu Konseyi’nin desteklediği bir toplantıda konuşma yapacağı öğrenildiğinde, Elekdağ’ın Federasyon yetkililerine, konuşmanın yapılması halinde hem Türk Yahudilerinin geleceğinin tehlikeye girebileceğini, hem de Türk yetkililerinin İran’dan kaçan Yahudilerin gizlice Türkiye’ye sığınmalarına artık göz yumulmayacağını söylediği kayıtlara geçmiştir.

Kitap boyunca bütün bu ve benzer tartışmalarda, Türkiye’nin girişimlerine destek veren Türkiye Hahambaşılığı ve Yahudi toplumu liderlerinin her seferinde, “azınlık vatandaşlarımızın bize tarihten veditir [emanettir]” teranesini tekrar eden Türkiye yetkilileriyle ağız birliği ederek “tehdit” iddialarını yalanladığı da yürek sızlatan gerçeklerden.

#### REEL POLİTİKA VE İSRAİL’İN ROLÜ

Müttefik ABD’den binlerce kilometre uzakta, Arap dünyasının ortasında sürekli bir güvenlik krizi içindeki İsrail’in Türkiye’ye ve Türkiye’nin ABD ile iyi ilişkiler içinde olmasına ihtiyacı vardır. Buna karşılık Türkiye için de, Batı dünyasında kendisiyle ilgili olumsuz “propaganda”lara kar-

şı İsrail’in ve ABD’deki Yahudi kuruluşların desteği büyük önem arz etmektedir. Dolayısıyla bir yandan İsrail’in izlediği politikalar günlük yaşam düzeyinde kendilerine hakaret, tehdit, nefret şeklinde geri dönerken, Türkiyeli Yahudilerin yaşamını doğrudan etkileyen bir diğer önemli faktör de, Türkiye ile İsrail ilişkilerindeki iniş ve çıkışlardır. Çünkü Türkiye, İsrail’in kendisine olan ihtiyacından azami ölçüde yararlanmaktadır. 1950’lerde DP hükümeti, iki ülke arasındaki diplomatik ilişkileri iyileştirme karşılığında İsrail’den, Türkiye’nin NATO’ya kabulü ve Amerikan finans çevrelerinden kredi temini konusunda Türkiye lehine kulis faaliyetlerinde bulunmasını “rica” etmektedir. Ama 1980’de, kredi arayışına girdiği Arap ülkeleri nezdinde “İslam” kartını oynayabilmek için İsrail’le ilişkilerin düzeyini düşürecek, Kudüs konsolosluğunu kapatacaktır. ’80 sonrası Özal döneminde İsrail, Türkiye’nin İsrail’le diplomatik ilişki düzeyini yükseltmesine karşılık Amerika’daki Yahudi örgütlerinin Türkiye lehine çalışmasını vaad edecektir.

O dönemde İsrail, silah sattığı Türkiye’ye savunma sanayii ürünlerini de satmanın peşindedir. Nitekim 1986’da Türkiye İsrail’le 2. katıplık düzeyindeki ilişkisini Maslahatgüzarlık düzeyine yükseltecektir. 1989’da ABD Temsilciler Meclisi’ne sunulan Ermeni soykırımının tanınması yönündeki karar tasarısının kopardığı fırtına sırasında, zamanın Dışişleri Bakanı Mesut Yılmaz, İsrail Dışişleri Bakanı Moshe Arens’e, karar tasarısının kabulü halinde Amerika ile imzalanan Savunma ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması’nı askıya alacaklarını bildirmiştir. Alınacak önlemler arasında ABD askerî uçaklarının Türk hava sahasındaki eğitim uçuşlarına, Amerikan üslerinde başlatılan modernizasyon çalışmalarına ve İnciklik’teki uçuş saatlerine kısıtlamalar getirilmesini de içermektedir. Bu, Türkiye’deki Amerikan tesislerine büyük ihtiyaç duyan İsrail için çok ciddi bir tehdittir ve gayet de etkili olur. İsrail-Türkiye yakınlaşmasının bundan sonraki dönüm noktaları, Türkiye’nin İsrail ile olan diplomatik ilişkilerini büyükelçilik düzeyine yükseltmesi, 1996’da Türkiye ile İsrail arasında Askeri Eğitim İşbirliği ve Savunma Sanayi’nde İşbirliği Antlaşmalarının imzalanmasıdır. Sonuçta Türkiye’nin uluslararası alandaki Ermeni giri-

şimlerine karşı İsrail'i kullanma çabaları açısından reel politika meyvelerini verecek, İsrail çeşitli dönemlerde Türkiye'nin Ermeni "iddiaları"na karşı Türkiye'nin yanında yer alacak, İsrail'de Ermeni soykırımının inkârına İsrail hükümetinin destek vermesine karşı çıkan muhalefetin varlığı sonucu değiştirmeyecektir. İsrail'e karşı kullanılan tehditler, elbette, yukarıda belirtildiği gibi, yalnızca stratejik çıkarlarla bağlantılı değildir; Türkiye'deki Yahudi toplumunun "güvenliği"ne ilişkin risklere yapılan göndermeleri de içermektedir. Ama başka araçlar da vardır. Mesela, o dönemde '80'li ve '90'lı yıllarda Türkiye Cumhuriyeti'nin Irak, Suriye ve İran'dan kaçarak topraklarına iltica eden Yahudileri bu sınır komşularıyla olan antlaşmaları gereğince iade etmesi gerekirken, böyle yapmayıp, bir üçüncü ülkeye gitmelerine izin vermektedir. Örnek Yurttaşlar'da sıralanan çok çeşitli gelişmelerden, bu gayriresmi uygulamaya son verme tehdidinin de İsrail'e karşı her zaman etkili olduğunu anlıyoruz.

#### KİMİN KİMDEN CESARET BEKLEMeye HAKKI VAR?

Rıfat Bali, dediğim gibi hemen hiç yorum yapmadan yalnızca bulgularını yazmış. Olanı biteni ortaya koymuş, sonuç çıkarmayı okura bırakmış. Tabii herkes çok farklı, hatta birbiriyle çelişebilecek sonuçlar çıkarabilir bu çok boyutlu, çok katmanlı, materyal zenginliğinden. Okuduklarımın bana düşündürdüğü birçok şeyden birisi de cesaret konusundaki sahtekârlık oldu. Örnek Yurttaşlar'da, Yahudileri devletten yana çıktıkları için korkaklıkla eleştirenlerden örnekler var. Beynime bir sürü soru üşüştü. Holokost'tan çok kısa bir süre sonra, 1969'da, "Yahudilere ölüm" sloganlarıyla yürüyüşler yapılırken, "dünyanın baş belası Yahudiler", "yeryüzünün en büyük melaneti Yahudiler" sözleri günlük basında hiçbir toplumsal baskı hissetmeden yayımlanırken bu nefret suçuna karşını ağızını açmayanların Yahudilerden cesaret beklemeye hakkı var mı? İnsanımız cesaret meraklısıdır, korkaklık yere batırılıp cesaret göklere çıkarılır, ama hayat çok büyük ölçüde hep irili ufaklı korkaklıklarla yaşanır. Toplumun ezici çoğunluğu en doğal insanca kaygılarla çoluğuna, çocuğuna güvenli bir hayattan başka bir şey istemeden, en

küçük bir tehlikeyi bile göze almadan yaşarken, "devrim" in öncüsü emekçi kitleler her gün yığınlar halinde itirazsız patronlarını zengin etmek üzere nehirler halinde şehrin arterlerinde akarken, kuşaklar boyu kolektif belleği nefret ve zulümle dokunmuş, bunu da sürekli hatırlamak zorunda bırakılmış, üstelik onca düşmanlık karşısında yapayalnız bırakılmış insanlardan cesaret talep etmek, diye düşünüyor insan, olsa olsa çarpılmış, biçim bozumuna uğramış bir ahlâki içselleştirmenin sonucu olabilir.

Rıfat Bali'nin kitabının bir başka özelliği de, sonundaki, neredeyse başı başına bir kitap hacmindeki ekler bölümü. Buradaki "Türkiye Yahudi Toplumunun Sosyal Durumu ve Kamusal Alanda Temsili" başlıklı ekte, Yahudi yazarların anıları, Yahudi tarihi ve kültürüne ilişkin yine Yahudi yazarlar tarafından yayımlanmış genel bilgilendirici kitaplar dışında ilk kez Türkiye'de Yahudi yaşamı çok çeşitli açılardan kayda geçiriliyor: 1950'den itibaren on yıllık dönemler itibarıyla Yahudi toplumunu ilgilendiren gelişmeler, sosyal yaşam, Yahudilerin yaşadıkları kimlik ikilemi, İsrail ve siyonizmle bağları, "çifte sadakat" sorunu, Türkiye'nin Ermeni ve Yahudi toplumları, ya da bu toplumun temsilcileri arasında varlığı bilinen, ama dokunulup kağıda dökülmeyen gerilim, bunun tezahürleri ve arka planı, bu bölümün ele aldığı konulardan sadece birkaçı.

#### UZUN SÖZÜN KISASI

Son derece karmaşık, şimdiye kadar hiç ele alınmamış, bilinen ama etrafından dolanılan bir konuya neşter vuran Örnek Yurttaşlar, Türkiye'nin benzeri az bulunur bir ikiyüzlülükle, bir yandan kardeşlik, tolerans, mozaik vs. edebiyatı yaparken, bir yandan da sözde "eşit" yurttaşlarına yaptığı şantaj, tehdit, zorla minnettarlığını kanıtlama baskısını ve uluslararası planda çevirdiği dolapları şimdiye kadar görülmemiş bir açıklıkla sergiliyor. Bu alandaki kirli çamaşırlar ilk kez bu kadar aleini bir şekilde ortaya dökülüyor. Kokusu artık dayanılmaz hale gelen diğer alanlardaki daha niceletleri bir bir dolaptan çıkarılmadan, didik didik edilmeden, kamuoyunda açıkça tartışılır, konuşulur hale gelmeden yunmak arınmak da, demokrasi de bize yıldızlar kadar uzak olmaya devam edecek.